

חברים לרפואה

הרפואה כגורם מגשר
בין פרנציסקנים ליהודים
בירושלים העותמאנית

זהר עמר

הסורי לא שירת אותם מהטעם האמור, חייבם השופט בתשלום משכורתו בסך 60 גרוש לחודש. מעבר למדיניות הדיכוי של המושלים המקומיים בירושלים, אנו למדים ממעשה זה שרופא יהודי יכול היה לעסוק במלאכתו אצל נוצרים ללא מניעה, והמדד המנחה הייתה מיומנותו המקצועית.

הענקת טיפול רפואי מצד רופאים יהודים לחולים נוצרים מקומיים היה כנראה דבר שבשגרה. ר' דוד די סילוה (1684-1740), יליד ירושלים ממוצא פורטוגזי, למד רפואה באירופה. בשל המוניטין שיצאו לו כרופא מובהק, נהג לטפל בנוצרים שביקשו את שירותיו. באחד המקרים נקרא לטפל באישה מהמנזר הארמני בירושלים, כנראה נזירה, שעלוקה נצמדה לגרונה וחנקה אותה. די סילוה החדיר לגרונה ספוג קטן שחובר לחוט. כשהתנפח הספוג מספיחת הנוזלים שבפיה משך את החוט וחילץ את העלוקה.

לעתים העדיפו חברי המנזר הפרנציסקני בעליל את שירותיהם של הרופאים היהודים האירופים. אלעזר הורן, נזיר פרנציסקני ממוצא גרמני, ששהה בירושלים בשנים 1724-1744, מעיד שכאשר חלה בדיונטריה, השתמש בשירותיו

הרופאים הפרנציסקנים השתלבו בבית המרקחת הפרנציסקני בירושלים, ששמעו יצא בכל המזרח הקרוב. אפשר היה להשיג בו מגוון תרופות מכל העולם, והוא אויש בצוות רופאים, רוקחים ואחים מוסמך שקיבל את הכשרתו באירופה וצויד במכשור רפואי מודרני. בהיעדר בית מרקחת אחר הוא שירת את בני כל העדות הנוצריות בירושלים והעניק להם תרופות חינם. במנזר פעלה ספרייה רפואית מקצועית עשירה שנשלחה מבתי האולפנה האירופיים.

התחיקה הנוצרית שהגבילה את שיתוף הפעולה עם היהודים לא תמיד עמדה במבחן המציאות. הנזיר הפרנציסקני פראנצ'סקו קווארזמיו, ששירת בארץ ישראל בשנים 1616-1626, ציין שאסור היה לפרנציסקנים לקבל רפואות מידי היהודים מלבד במקרים היוצאים מן הכלל. אולם נראה שהוא מתייחס להנחיה כנסייתית שחודשה מדי פעם, אך בפועל לא נאכפה. הכרוניקה של הפרנציסקנים מ־1625 מספרת ששופט העיר ירושלים הציע לנזירים רופא סורי (נוצרי־מזרחי), אך הם דחו את הצעתו וטענו שרופא יהודי כבר מעניק להם את שירותיו. אף שהרופא

בשלהי ימי הביניים הורכב הדמוגרפי בירושלים היה מגוון. עם יוצאי אירופה שהתגוררו בעיר נמנו יהודים מאיטליה, בעיקר צאצאי האנוסים מחצי האי האיברי, וגם אנשי כמורה נוצרים שבאו לשרת במסדרים שונים.

מקורות רבים מתקופה זו ואילך מעידים על מתיחות מתמדת ועל איבה עזה ששררו בין הפרנציסקנים ובין היהודים בירושלים על רקע תאולוגי. אולם בצד העוינות מצביעים המקורות גם על קשרים עסקיים שנטו בין בעלי ה"קוסטודיה" (מסדר שומרי ארץ הקודש) והצליינים הנוצרים ששחו בעיר ובין היהודים ולעתים גם על יחסי ידידות אישיים. בשל מוצאם האירופי המשותף, העדיפו אלה ואלה את הטיפול הרפואי המתקדם שהורגלו אליו בארצות מוצאם על פני שירותי הרפואה מהאסכולה הנאלגית־ערבית המסורתית שעדיין שלטה בתקופה העותמאנית בירושלים ובמזרח התיכון כולו. בקרב שתי האוכלוסיות היו רופאים שקיבלו את הכשרתם באוניברסיטאות אירופה, דוגמת פדואה באיטליה וליידן בהולנד. רק חלק קטן מהרופאים היהודים שנמנו עם חוג תלמידי החכמים וראשי הקהילה בעיר עסקו במקצוע הרפואה בפועל בירושלים.

ב־16 בספטמבר 1866. במכתב מפורטת בקשתו לאפשר לרופא הפרנציסקני ד"ר פרי ג'ובאני (Fray Giovanni 1874-1806) לטפל בנערה יהודייה. מוצאו של ד"ר ג'ובאני היה מטרייסטה באיטליה והוא שירת או כעשר שנים כרופא בירושלים ובבית לחם. להלן תרגום המכתב:

לכבוד כבוד מעלת האב סרפינו (ראש הקוסטודיה) של ארץ הקודש.
מעלת כבוד,

לפני שנתיים נרפאה ממחלת נפש (דמנציה) נערה יהודייה ממשפחה מכובדת מאוד מהעיר הזאת על ידי כבוד הרופא ד"ר ג'ובאני. אבל היום שוב נתקפה על ידי אותה מחלה. ואחרי שלא הצלחנו למצוא לה מזון, למרות שהתייעצנו עם רופאים רבים, נבקש לעשות עמנו טובה ולאפשר לנו ביקור אצל הרופא המהולל הנ"ל שנמצא עתה בבית לחם. אנו מקווים שרופא זה יוכל לרפאותה בעייה. יואיל כבודו לסלוח לנו על הטרדתו, ובכל הכבוד הנני להביע בזה לכבודו את הכרת תודתנו,

עבדו הטומן
חיים ד. חזן, רב ראשי.

המכתב נכתב בירושלים.
בצד חתימת הרב מופיעה חותמתו הישמית בעברית, בערבית ובספרדית, ומצוין בה תפקידו כחכם באשי של ירושלים, חסדן וסביביתיה.

הרופאים האירופאים - היהודים והפרנציסקנים - היו מבשרי הרפואה המערבית המתקדמת בארץ הקודש בכלל ובירושלים בפרט. אך הם הקדימו את זמנם והשפעתם הייתה שולית ומגבלת לשרים הגדולות. למעשה לא הצליחו רופאים אלה לשנות באופן ניכר את מצב הרפואה בארץ ישראל וברחבי האימפריה השתמאנית בכלל. במרחב זה עדיין שלטה בכיפה הרפואה המסורתית. דומה שרק מאמצע המאה ה־19 ואילך היה אפשר לדוש בהשפעתה של הרפואה המודרנית בארץ ישראל.

של אחדים משרי הסגלסאן העותמאני. ב־1701 הוא השלים את חיבורו הרפואי "מעשה טוביה" (פורסם בוונציה רק ב־1708), שנחשב לאחת היצירות המדעיות החשובות ביותר שנכתבו בשעתו. בערוב ימיו התיישב בירושלים עד מותו ב־1729 המצוין במקורות אחדים.

לעתים נרקמו יחסי ידידות גם בכיוון ההפוך. ר' משה חיים קאפוסטו, איש איטליה שביקר בירושלים ב־1734, מספר כיצד הוזמן לבקר במנזר סאן סלבדור ואף חזה בבית המרקחת המפורסם ששכן בו. הוא מספר שנהג לבקר אצל הפרנציסקנים לעתים קרובות:

וכמעט בכל יום שהלכתי אליהם מצאתי את משקה השוקולד שלי כראוי, אם זה היה בבוקר, ואחרי הצהרים קפה, וכל הניירים הנכבדים הציעו לי עזותם אלף פעם וציידו אותי באבקת טבק לרוב, שאותה היו מספקים לי כל זמן שהותי בירושלים.

מעדות מאוחרת יותר נראה שיהודים גם פנו לעתים למסדר הפרנציסקני כדי לקבל סיוע רפואי. מצוי בידינו מכתב שכתב הרב חיים דוד חזן, החכם באשי (הראשון לציון, 1790-1869), לראש הקוסטודיה בירושלים

בית המרקחת הפרנציסקני בירושלים, שלהי המאה ה־19

של רופא יהודי אשכנזי זקן, בוגר בית הספר לרפואה של אוניברסיטת פדואה, שהתגורר באותה העת בירושלים ושלט בשפות רבות. ב־8 באוגוסט 1729 נקרא הרופא לבית החולים הפרנציסקני, ועל פי הוראות הטיפול שציווה יצא החולה מכלל סכנה בתוך יום אחד. אלעזר הורן אף מביא

בספרו את המרשם המדויק שרשם לו הרופא בלטינית-איטלקית. לדברי הורן, נפטר הרופא חודשים ספורים לאחר מכן ממחלה ללא מזון. מותו השרה אבל כבוד על הקהילה היהודית והוא נקבר בעמק יהושפט ב־24 בדצמבר 1729. הורן אינו נוקב בשם הרופא, אך על פי הפרטים שבתיאורו ברור לחלוטין שמדובר בטוביה הרופא. ר' טוביה הכהן הרופא (1652-1729), נחשב גדול הרופאים היהודים באותה תקופה. הוא היה יליד מיץ (שהייתה שייכת לצרפת), עבר בצעירותו לגור בפולין ורכש את השכלתו הרפואית באיטליה. הוא שירת כרופאם

טוביה הרופא

